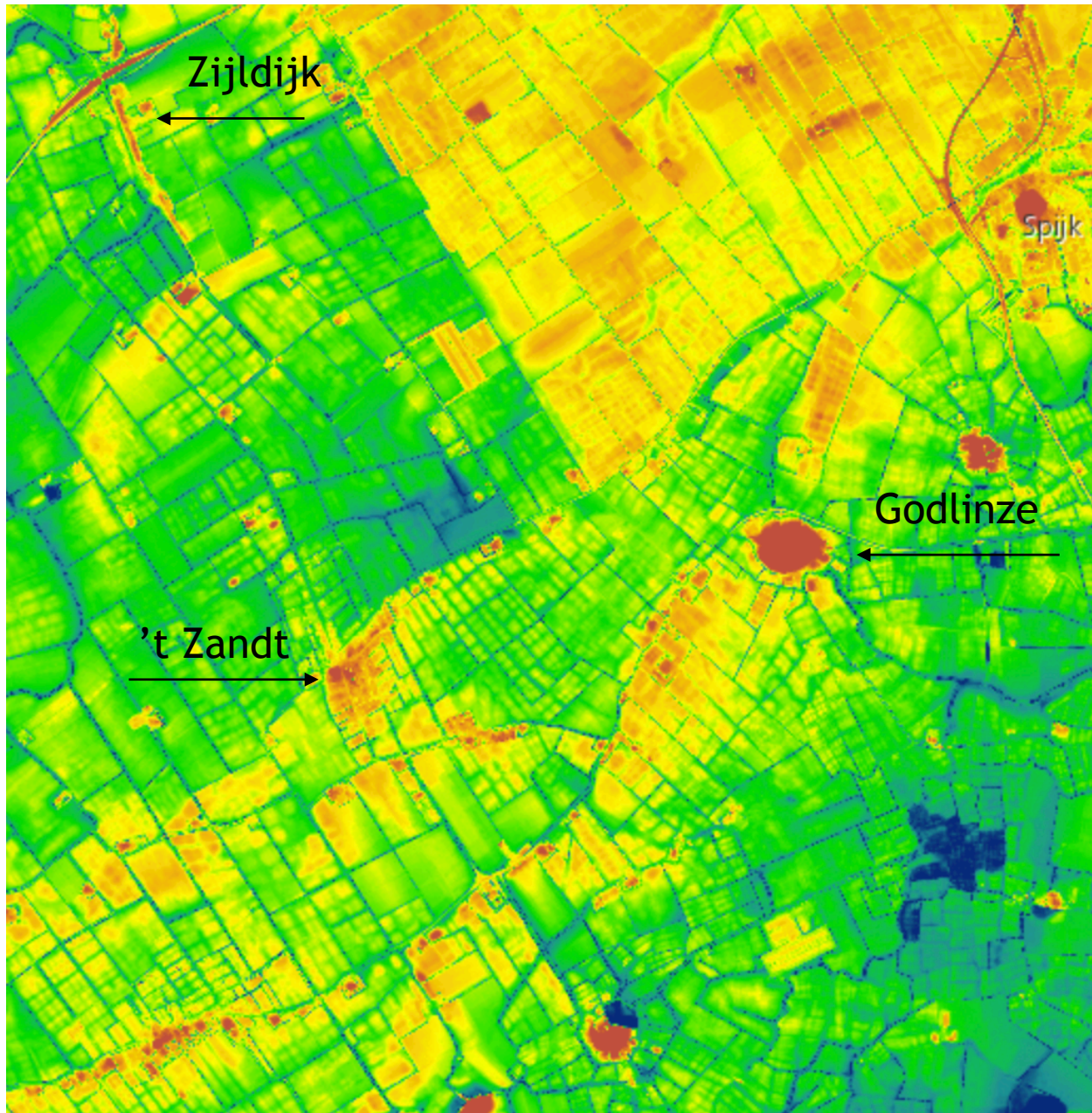

Infobestand Pelgrimsroute t' Zandt Godlinze.

't Zandt

Het dorp is ontstaan als dijkdorp na de inpoldering van de voormalige Fivelboezem in de veertiende eeuw door monniken van het klooster Bloemhof. De naam verwijst naar een zandrug in de oude boezem. Dorpsbewoners wonen niet ín 't Zandt, maar óp 't Zandt. De hervormde kerk van 't Zandt dateert uit de 13e eeuw en was oorspronkelijk gewijd aan de Maria. De kerk heeft een eveneens 13-eeuwse vrijstaande toren met houten spits. 't Zandt is gebouwd op een zandplaat die al bestond in de tijd dat de dijk op de lijn Godlinze, Schatsborg, Zeerijp als zeevering het achterland tegen het water beschermde. In die tijd liepen wadlopers al van de dijk naar de zandplaat en terug. Ze droegen stokken

Pelgrimeren
in Groningen

om de prielen makkelijker over te steken. Later hadden de wadlopers mooie wandelstokken. Vandaar de naam van de inwoners van 't Zandt "'t Zandster Handstokken".

Mariakerk 't Zandt.

De Mariakerk is een mooi voorbeeld van laatromaanse bouw. Het oudste deel stamt uit de tweede helft van de 13e eeuw. Het hoge, gotische koor uit de 15e eeuw. De hoge ramen zijn in dezelfde tijd aangepast. Zowel exterieur als interieur zijn bijzonder met boven- en benedenzones, siernissen en spaarvelden. Het interieur wordt overdekt met koepelgewelven. In het koor zijn een piscina en sacramentsnis te zien. Bijzonder fraai zijn de 13e- en 16e eeuwse muurschilderingen met Bijbelse figuren en taferelen. Vlak naast de Mariakerk staat de eveneens 13e eeuwse vrijstaande zadeldaktoeren met een spitse dakruiter uit de 17e eeuw. De luidklokken in de toren zijn uit 1501 (Geert van Wou) en 1693 (G. Schimmel).

In de 13e eeuw kreeg het dorp een forse kerk, gewijd aan Maria. Naast de kerk kwam een vrijstaande toren. Het oudste deel van de kerk is het laatromaanse schip uit de 13e eeuw. Het bakstenen gebouw heeft vier schiptraveeën met de volgende indeling: beneden heeft elk travee drie gekoppelde spaarvelden met enigszins spitse bogen; boven heeft elk travee een of twee smalle vensters, geflankeerd door twee of drie bredere spaarvelden met vlechtwerk, allen met rondbogen. Dit zorgt ervoor dat geen travee gelijk is en per travee noord- en zuidkant kunnen verschillen. De bovenzone van de wanden domineert de benedenzone; typerend voor het Groninger laatromaans. De meervoudige tandlijst bij de dakrand is een reconstructie. De laatromaanse sluitgevel moest in de 15e eeuw plaats maken voor een gotisch koor, bestaande uit een rechthoekige travee en een driezijdige sluiting. Daardoor lijkt het gebouw erg lang. Het hogere koor met de grotere ramen vereist zwaardere steunberen. De toren staat los van de kerk, op enige meters ten oosten van het koor. Gewoonlijk staat de toren aan de westkant van de kerk. Het is een vlak opgaand bouwwerk met een hele lichte versnijding op een derde van de hoogte. Het muurwerk wordt slechts onderbroken door galmgaten en wijzerplaten. De sluitgevels van het zadeldak zijn bij de restauratie voorzien van klimmende spaarvelden, gevuld met vlechtwerk. Op het dak staat een zeskantige open spits. In de onderbouw zijn enkele stenen ingemetseld met mededelingen over reparaties in 1714 en 1762. In de toren hangen twee luidklokken. De oudste is gegoten door Geert van Wou, in 1501. Deze komt uit de Der Aa-kerk uit Groningen en kwam via Leermens in 't Zandt terecht. Het schip heeft meloenvormige koepelgewelven, elk met een ander rozet. Het koor is voorzien van een kruisrib- en een straalgewelf. Kijkend vanuit het koor naar het westen, zijn er links en rechts van de ronde triomfboog nog resten van de laatromaanse koorsluiting te zien. Op het koor zijn nog diverse nisjes, het fraaist is echter de sacramentsnis met een kiel- of ezelsrugboog. In de kerk is een deel van de oorspronkelijke schilderingen op de wand en de gewelven bewaard gebleven. De schilderingen zijn in meerdere fasen over elkaar aangebracht in de 13e tot de 16e eeuw. Zo zijn er op de noordwand, van west naar oost, heiligen, het Laatste Oordeel en een heilige bisschop. En op de gewelfvelden van het westelijke koorgewelf: een veld met Christus als Man van smarten en de evangelist Mattheus; een veld met een sirene met spiegel en kam (seksuele verleiding symboliserend) en de evangelist Marcus; een veld met een hert (Christus als overwinnaar van de helse slang), een haan (teken van waakzaamheid) en de evangelist Johannes; en tenslotte een veld met engelenhanden die zwaaien met wierookvaten en de evangelist Lucas. Op het straalgewelf van de koorsluiting is afgebeeld de pelikaan die zijn borst tot bloedens toe pikt om zijn jongen te voeden. De pelikaan staat voor Christus, die aan het kruis zijn bloed vergiet voor de mensheid. De wond zit in de rechter borst evenals de wond van de lans bij Christus. De ingetogen mahoniehouten preekstoel uit 1823 is een neoklassieke versie van het vanouds bekende type preekstoel. De ronde kuip rust op een vierkante onderbouw. De velden van de ronde kuip worden gemarkeerd door vrijstaande Toscaanse zuiltjes. Het orgel is in 1791 gemaakt door H.H. Freytag en F.C. Schnitger jr. Voor dit orgel werd gebruik gemaakt van de kassen en pijpwerk uit 1662. Het rust op een balustrade op twee getordeerde zuilen. In de loop der jaren is er veel aan veranderd. In 1990 is het zoveel mogelijk hersteld in de oorspronkelijke staat. De kerk werd in de periode 1962-'67 gerestaureerd.

Pelgrimeren
in Groningen

Zijldijk.

Het dorp ligt in het noorden van de gemeente Loppersum en is op en rond een dijk gebouwd van de Fivelboezem. Het heeft daarom een wat ander karakter dan de andere plaatsen van de gemeente. Het is minder oud dan de andere dorpen. Zijldijk is van oorsprong als lintdorp gebouwd en vormt een dubbeldorp met Oosternieland. Doordat de dorpen aan elkaar zijn gelegen, zijn de twee gemeenschappen onlosmakelijk verbonden, met name in het verenigingsleven.

Godlinze.

Grafveld 7-9 eeuw.

Bij opgravingen in 1919 door Van Giffen werd ten westen van het dorp het middeleeuwse grafveld van Godlinze blootgelegd, met graven en grafbijzettingen uit de Karolingische tijd. Vondsten werden gedateerd op eind 7e tot begin 9e eeuw.

De wierde van het dorp werd opgeworpen op een oeverwal van de Fivelboezem en werd in de loop der tijd opgehoogd tot 6,22 meter, waarmee deze tot de hoogste wierden van Groningen behoort. De diameter omspant 375 meter. Uit de rijke grafgraven blijkt dat er toen al een rijke elite moet zijn geweest. De naam van het dorp komt in de goederenlijst van het Klooster Werden voor rond het jaar 1000 als Godlevingi. De oorsprong is niet bekend. Mogelijk betekent het 'lieden van Godlev', waarbij Godlev (of Godlef) een adellijke Oostfriese mansnaam is. Een andere verklaring leidt het af van 'Godelinvigi', de 'plek waar Godlev woont' (een Keltische godheid). Een volksverhaal stelt ten slotte dat het afkomstig is van een verhaal; De inwoners zouden tijdens een watersnood honger hebben geleden en toen er erwten (linzen) aanspoelden, zouden ze dit als een geschenk van God hebben gezien.

Waarschijnlijk werd ergens tussen de 10e en 13e eeuw ter bescherming tegen de zee een dijk aangelegd ten noorden van het dorp van 't Zandt langs Omtada (waar de borg Ompteda stond en nu de boerderij Omtadaburgh) en Spijk naar Wattum (Hoogwatum). Deze dijk brak meermalen door, zoals bij de Sint-Maartensvloed van 1686 en de Kerstvloed van 1717. Na de laatste overstroming werd in 1718 een sterkere dijk ten noorden daarvan gelegd, zodat latere overstromingen uitbleven. De oude dijk verdween grotendeels bij de ruilverkaveling in 1957, maar een restant (de Oude Dijk) ligt nog langs de weg van Spijk naar 't Zandt.

Sint Pancratiuskerk Godlinze

De kerk begint als tufstenen gebouw omstreeks 1100. Enkele decennia later wordt de kerk naar het westen verlengd. De uitbreiding in baksteen volgt in de 13e eeuw. Het vijfzijdige koor komt in de 14e eeuw. Ook de toren heeft in etappes haar vorm gekregen. Gebouwd in 1200, verhoogd in 1554 en hersteld in onder andere 1714 en 1885. De spitsboogvensters komen uit de 16e eeuw. De kerk heeft prachtige schilderijen: op de meloengewelven afbeeldingen van dieren, Bijbelverhalen en heiligen met hun attributen: zoals Catharina met het rad, en Pancratius met zijn zwaard. Kerk Godlinze.

De wierde Godlinze komen we voor het eerst tegen ca. 1000 als 'Godelevingi'. We zien de naam in een lijst van inkomsten uit goederen van de benedictijnenabdij in Werden aan de Ruhr. Werden is tegenwoordig een stadsdeel van Essen. Het klooster heeft een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van het Heilige Roomse Rijk in de vroege middeleeuwen. Een aanzienlijk deel van het bezit van de abdij lag in het oosten en noorden van Nederland. De archieven, die grotendeels bewaard zijn gebleven, zijn voor de geschiedschrijving van dit deel van Nederland van grote waarde. De abdij is aan het einde van de 8e eeuw gesticht door Liudger.

De kerk kwam hooguit honderd jaar later tot stand: een tufstenen bouwwerk, wellicht niet veel langer dan de oostelijke travee van de tegenwoordige kerk. De zijgevels zijn in de bestaande kerk opgenomen: van de noordgevel resteert meer dan van de zuidgevel. Ook de oostgevel is bij de restauratie teruggevonden; het bestaan van een apsis kon niet worden aangetoond. De ingang van de oude kerk zat in de zuidmuur, binnen goed te zien aan de oostkant van de preekstoel. Omstreeks 1150 is de kerk in een kleiner formaat tufsteen naar het westen verlengd, in elk geval tot en met de tegenwoordige middelste travee. Kleine rondboogvensters gaven schaars licht in de vlak gedekte ruimte.

In noord- en zuidwand is de plaats van een aantal vensters in de pleisterlaag zichtbaar gemaakt. Verdere uitbreidingen in de eerste helft van de 13e eeuw waren van baksteen. De kerk werd nogmaals naar het westen verlengd en verhoogd en van koepelvormige meloengewelven voorzien. De laatromaanse vormgeving is het beste bewaard gebleven in de noordgevel, waar bij de restauratie een venster met een flankerend spaarveld tevoorschijn kwam. Het van buiten vijfzijdig en van binnen halfronde koor is van de tweede helft van de 15e eeuw (aldus C.H. Peters). De spitsboogvensters dateren uit de 16e eeuw. In 1865 is de toegang in de oostzijde van het koor gemaakt. Vermoedelijk is toen ook de scheiding tussen koor en schip aangebracht. Uit historische en esthetische overwegingen is deze wand bij de restauratie gehandhaafd. Buiten werd de in slechte staat verkerende bepleistering en een deel van de ondoelmatige steunberen verwijderd.

De opvallend dunne westmuur van de kerk (een noodmuur?) zou een indicatie kunnen zijn voor een verdere verlenging van de kerk. De rond het jaar 1200 gebouwde toren stond daarvoor in de weg. Men heeft toen de zuidwaarts scheefgezakte toren laten staan; wel is hij in 1554 na gedeeltelijke afbraak opnieuw opgebouwd. De verhoging bestaat uit drie geledingen, gescheiden door natuurstenenwaterlijsten. Het bovenste deel van de toren wordt met natuurstenen hoekblokken verlevendigd. De klok is gegoten in 1435 met daarin de naam van de patroonheilige, Pancratius. De inscriptie luidt als volgt:

ANO DNI MoCCCCo XXXo Vo IN HONORE PANCRATII JHESUS MARIA JOHES

Het meubilair dateert in hoofdzaak uit het eind van de 18e eeuw. De preekstoel met doophek werd in 1794 door Grashuis en Buining gemaakt. Het grootste deel van de banken is in dezelfde stijl, men heeft hierbij oudere panelen gebruikt. De zuidelijke herenbank met gestileerd snijwerk en een overkapping op getordeerde zuilen stamt uit de tweede helft van de 17e eeuw, de andere is een kopie uit 1921. De trots van de kerk is het orgel dat in 1704 door Arp Schnitger is gebouwd. De orgelkas, gebouwd naar een ontwerp van Allert Meijer, heeft snijwerk van de hand van Jan de Rijk. Het is één van de gelukkige voorbeelden van de samenwerking van deze drie kunstenaars. Reil restaureerde het orgel in 1987 en herstelde de situatie van 1785. Tegen de noordwand van het koor is in de eerste helft van de 15e eeuw een half vrijstaand sacramentshuis gebouwd met nissen op twee niveaus.

De gewelven zijn overdekt met schilderingen. Intrigerend zijn de vier vrijwel identieke heren in 'Spaanse' kledij in het oostelijk gewelf. Uit dezelfde periode, maar in een andere stijl geschilderd, dateren de heiligen, waaronder een Madonna en de H. Catharina, op het westelijk gewelf. Fragmenten van de oudste beschildering uit de 13e eeuw treffen we nog aan op het koorgewelf, onder andere in de vorm van enkele dierfiguren, die de evangelisten symboliseren. Ook het Lam Gods binnen de sluitring dateert uit deze periode. Van de vele teruggevonden grafzerken vraagt vooral de onder de orgeltribune liggende priesterzerk voor Wemerus Alberti (†1541) de aandacht. In het koor verwijzen twee wapenstenen met de wapens Ubbena Coenders naar de voormalige grafkelder voor Everdina Ubbena († 1687).

Pelgrimeren
in Groningen

Lutjerijp.

Lutjerijp is een gehucht dat iets ten noorden van Leermens aan een doodlopende weg vanaf de weg tussen Leermens en 't Zandt ligt. Het gehucht bestaat uit vier boerderijen die in het verlengde van elkaar aan de weg liggen, elk op een eigen middeleeuwse huiswierde. Het buurtje wordt voor het eerst genoemd in 1458 als jn die lutke ripp. De naam is verwant met Zeerijp, Langerijp en Oprijp. De naam Lutjerijp dient vooral ter onderscheiding van het dichtbijgelegen Zeerijp, waarbij Lutje het Groningse woord voor klein is. Beide nederzettingen zijn kennelijk genoemd naar de kwelderwal waarop de eerste bewoners zich hebben gevestigd. Naast de eerste boerderij staat een elektriciteitshuisje in de stijl van de Amsterdamse School. De tweede boerderij vanuit het westen staat op de plek van de 17e-eeuwse borg Grevinga, die in de 19e eeuw werd afgebroken. Resten van de borg zijn terug te zien in de deels oude muren en in de kelder. Het terrein is grotendeels omgracht (alleen gedempt aan wegzijde) en er staat een theehuisje in de tuin. In de boerderij bevindt zich nu een houtzagerij. De eigenaar heeft ook het draaibare houten huisje geplaatst aan het Lambertuspad (naar de Godlinzerweg) ertegenover, waarlangs het Wad- en Wierdenpad (een LAW-pad) loopt. Tussen de eerste en tweede boerderij heeft ooit nog een boerderij gestaan, waarvan de huiswierde echter grotendeels is verdwenen. De derde boerderij is de Jacobsmaheerd, die ook deels omgracht is. De weg loopt deels om de singels ervan heen.

Alberdaheerd.

Even buiten het dorp ligt de boerderij Alberdaheerd. Hier stond vroeger een borg die bewoond werd door het geslacht Alberda. De borg is verdwenen, maar het borgterrein, met gracht, oprijlaan en bomen, is nog aanwezig. Tegenwoordig bevindt zich hier een sierviskwekerij. Een andere borg was de borg Ompteda, gelegen aan rechterhand van de weg naar Spijk, die in 1750 werd afgebroken.